

Verschillende bijdragen besteden uitgebreid aandacht aan de tekortkomingen van de volkstellingen. Vooral de bijdragen van Boonstra over onderzoek naar buurten en wijken en van Kooij over stad en platteland zijn bronkritisch van aard. Zij signaleren dat statistici beperkte definities hanteerden en dat definities in de loop van de tijd veranderd zijn. Daarnaast worden gegevens soms op gemeenteniveau en dan weer op provinciaal niveau gemeten. Dit bemoeilijkt de onderlinge vergelijkbaarheid en onderzoek naar ontwikkelingen door de tijd. Bovendien is informatie lang niet altijd even gedetailleerd. Vaak wordt slechts de totale omvang van een bevolkingsgroep gegeven en zijn de gegevens niet gedifferentieerd naar leeftijd. In tegenstelling tot veel buitenlandse volkstellingen bevat alleen de telling van 1971 microdata zodat gegevens ook naar geslacht en leeftijd kunnen worden gepresenteerd. Met het oog hierop zal een hernieuwd gebruik van de volkstellingen in de nabije toekomst waarschijnlijk vooral gezocht worden in een combinatie van de gedigitaliseerde tellingen met databestanden van individuele gegevens zoals de Historische Steekproef Nederlandse bevolking (HSN). Door een aantal auteurs in deze bundel is hiertoe al een aanzet gegeven.

Evelien Walhout

Universiteit van Tilburg Department of Sociology

Robin Koert, *African Wax: Dutch wax design technology from Helmond to West Africa* (Eindhoven: Stichting Afrikaanse Dutch Wax, 2007) 160 p.
ISBN 9789081212816

Het verhaal van de imitatiebatiks is bekend: Nederlandse ondernemers proberen, met de Haarlemse firma Prévinaire voorop, na 1830 de Indische markt te veroveren met imitatiebatiks. Na een korte bloeiperiode worden de Nederlandse producten verdrongen door lokaal geproduceerde imitaties van de imitatiebatiks. Rond 1900 slaagt de Haarlemse Katoenmaatschappij er in nieuwe afzetmarkten te vinden in West-Afrika met als resultaat de geboorte van een uniek Afrikaans textielproduct: the real (Dutch) wax print. Nadat de fabriek in Haarlem failliet is gegaan, nemen de Vlisco uit Helmond en Ankersmit uit Deventer het stokje over. Na de Tweede Wereldoorlog zullen de beide fabrieken (moeten) fuseren, iets wat bij de familie Ankersmit altijd als een groot onrecht is beschouwd. Vlisco is daardoor de onbetwiste marktleider geworden en is dat tot op de dag van vandaag.

Dit boek gaat over de relatie van de Vlisco met twee Afrikaanse landen, namelijk Ghana en Ivoorkust. Door de dekolonisatie na de Tweede Wereldoorlog komt de textielhandel in het gedrang. Het boek kan ook – vrij naar Dickens – een verhaal van twee landen worden genoemd. Onder leiding van Nkrumah wordt Ghana in 1957 onafhankelijk. Hij gaat een socialistische koers varen, wat overigens niet belet dat de United Africa Company (UAC), een onderdeel van Unilever dat gespecialiseerd is in de textielhandel en een grote afnemer van Nederlandse textiel, een textiel fabriek gaat bouwen in Tema, Ghana, de Ghana Textile Printing Company (GTP). Het belangrijkste motief zijn de invoerheffingen op textiel. In Ivoorkust is de eerste president Houphouët-Boigny (1960-1993) meer prowesters, maar ook daar krijgt de opbouw van een eigen industrie veel nadruk. Eind jaren zestig begint UAC de bouw van Uniwax in Abidjan.

Beide fabrieken kunnen overigens nog geen wax prints produceren. Hoewel Unilever het voor het zeggen heeft in het samenwerkingsverband, beschikt de Vlisco over

de kennis. De rode draad in het boek is de weerstand en onwil van Vlisco om deze kennis over te dragen. Als er machines naar Afrika gaan, dan zijn dat oude machines; het meegestuurde personeel is onervaren, chemische kennis wordt maar mondjesmaat verstrekt en ook op het gebied van de designs probeert de Vlisco de volledige controle te houden. Een mooie anekdote, bevestigd door mijn eigen ervaringen, is het bezoek na jaren aandringen van medewerkers van Uniwax aan Helmond in 1979. De gasten krijgen niet de gemechaniseerde drukafdeling te zien (p. 51). Voor de bezoekers is het echter duidelijk dat de wel bezochte afdeling nooit de kilometers doek kan bedrukken. Een van de kenmerken van de real Dutch wax prints is het onregelmatige karakter van de handdruk. Bij de Vlisco hebben machines dit overgenomen: ze imiteren perfect de onregelmatigheden. Voor de buitenwereld wordt dit geheim gehouden, omdat men denkt dat dit het imago van het product zou schaden. In het laatste hoofdstuk probeert Koerts en de vele anderen, die aan het boek hebben bijgedragen, deze en andere mythes te ontcrachten, naar mijn mening niet heel overtuigend. Geleidelijk worden alle barrières overwonnen en krijgen de beide fabrieken het moeilijke proces van de wax prints onder knie.

Het boek is vooral gebaseerd op de persoonlijke verhalen van medewerkers in de verschillende fabrieken, de lokale arbeiders die een kans krijgen om zich in het vak te bekwamen, de Worker Defence Committees die de macht overnemen in de ГТP-fabriek, de verschillende managers die een sleutelrol hebben gespeeld in de vele ontwikkelingen maar ook van de Nederlandse expats die in de beide Afrikaanse fabrieken werkzaam zijn onder zeer wisselende omstandigheden en met heel verschillende ervaringen. Het boek geeft een zeer fraaie inkijk in de wijze waarop nieuwe bedrijven in ontwikkelingslanden tot stand komen, met veel vallen en opstaan. Het biedt op deze manier ook een unieke inkijk in de praktijk van de ontwikkelingshulp.

Ondanks alle lof voor het fraai uitgegeven boek, wil ik toch een aantal kritische kanttekeningen plaatsen. Wat mij persoonlijk het meest irriteert, is de springerige stijl in het boek, waardoor vaak niet direct duidelijk is wanneer iets plaatsvindt en hoe zich dit verhoudt tot het voorgaande of volgende. Daarnaast is het de vraag wie de doelgroep van het boek is: textielhistorici, ontwerpers of ontwikkelingsdeskundigen. Alle drie de groepen zullen dit boek zeer interessant vinden, maar hun vragen zullen niet allemaal beantwoord worden. Voor ontwerpers is een afzonderlijke bijlage toegevoegd, maar over de keuze en de betekenis van de ontwerpen komen we niet heel veel te weten. Voor textielhistorici blijft een aantal aspecten van de productie onderbelicht: waarom was het nu zo moeilijk om deze technologie over te dragen? Voor ontwikkelingsdeskundigen wordt wel de internationale context van de ontwikkelingen duidelijk, maar de Europese kant van het verhaal blijft onderbelicht. De vele foto's van de hoofdrolspelers voorzien van summiere teksten doen vermoeden dat het in eerste instantie vooral voor de betrokkenen zelf is geschreven. Het boek moet dan ook vooral gelezen worden als een zeer persoonlijk, maar daarom niet minder interessante geschiedenis over een fascinerend onderwerp.

Geert Verbong
TU Eindhoven